

**Załącznik
do uchwały Nr 104/XVI/12
Rady Miejskiej w Szydłowcu
z dnia 26 marca 2012r.**

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY SZYDŁOWIEC

Herb Szydłowca

Herb Odrowąż

1. WSTĘP

1.1. Wprowadzenie

Gmina i miasto Szydłowiec, które jest stolicą powiatu szydłowieckiego znajdują się aktualnie na obszarze województwa mazowieckiego.

Na gminę Szydłowiec składają się następujące miejscowości: miasto [Szydłowiec](#) oraz sołectwa: [Barak](#), [Ciechostowice](#), [Chustki](#), [Hucisko](#), [Jankowice](#), [Korzyce](#), [Krzcięcin](#), [Łazy](#), [Majdów](#), [Omięcin](#), [Rybianka](#), [Sadek](#), [Szydłówek I](#), [Szydłówek II](#), [Świerczek](#), [Świniów](#), [Wilcza Wola](#), [Wola Korzeniowa](#), [Wysocko](#), [Wysoka](#), [Zastronie](#), [Zdziechów](#), oraz wsie niesołeckie -, Długosz, [Mszadla](#), [Stanisławów](#).

1.2. Podstawy prawne

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Szydłowiec powstał w oparciu o Ustawę z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dziennik Ustaw Nr 162, poz.1568 ze zm.), Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa narodowego” na lata 2004-2013, Strategię Rozwoju Województwa Mazowieckiego, Strategię rozwoju powiatu szydłowieckiego oraz Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Szydłowiec

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nałożyła na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek opracowywania programów opieki nad zabytkami. Programy powinny być sporządzane na okres 4 lat. Ich realizacja ma prowadzić do zahamowania procesów degradacji zabytków, poprawy stanu zachowania obiektów, zwiększenia atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

W związku z tym w roku 2004 przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego został opracowany Narodowy Program Kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa narodowego na lata 2004-2013. Wprowadza on istotne i nowe pojęcie produktu turystycznego. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego nakreśliła szerokie cele i działania w zakresie ochrony zabytków. Ochrona zabytków znalazła swoje miejsce także w strategii rozwoju powiatu szydłowieckiego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. szczególną rolę w opiece nad zabytkami przeznaczyła zapisom w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Niezależnie bowiem od ochrony wynikającej z wpisu do rejestru zabytków gmina decyduje poprzez zapisy w planie o sposobach opieki nad swym dziedzictwem mającym znaczenie lokalne i ponadlokalne.

1.3. Cel opracowania

Celem podstawowym jest wykazanie, iż opieka nad zabytkami będąc promocją miasta i gminy, przyczynia się do zrównoważonego rozwoju i kreuje ład przestrzenny

Opierając się o wcześniej przytoczone dokumenty w zakresie ochrony zabytków dla gminy Szydłowiec sformułowano następujące cele:

Za cel strategiczny uznano utrwalanie dziedzictwa kulturowego regionu w celu budowania tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej miasta i gminy Szydłowiec w kraju i za granicą w połączeniu z aktywizacją obywatelską i zawodową społeczności lokalnych; kreowanie turystycznych pasm przyrodniczo – kulturowych.

Cel ten wiąże się ściśle ze strategicznymi celami rozwoju przestrzennego, którymi są:

1. Aktywizacja gospodarcza w oparciu o funkcje turystyki i wypoczynku.
2. Ukształtowanie i trwały rozwój wielofunkcyjnej struktury gospodarki w gminie.
3. Ukształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta i gminy (w tym rehabilitacja terenów zainwestowania substandardowego) optymalne z punktu widzenia:
 - podniesienia rangi części historycznej;
 - ochrony i prawidłowego wykorzystania środowiska kulturowego;
 - podwyższenia atrakcyjności turystycznej miasta i gminy;
 - wykorzystania istniejącego potencjału infrastruktury dostępności komunikacyjnej w celu rozwoju funkcji produkcyjnych i usługowych;
 - rozwoju terenów mieszkalnictwa;
 - funkcjonowania systemu przyrodniczego w mieście i w gminie.
4. Poprawa poziomu życia mieszkańców w zakresie dostępu do świadczeń komunalnych.
5. Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego.

Zostały także sformułowane następujące cele operacyjne, które wpisują się w wojewódzki program opieki nad zabytkami:

- I. Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu.
- II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i historycznego miasta
- III. Utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców.
- IV. Promocja wartości kulturowych Szydłowca z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.
- V. Zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych – kreowanie pasm przyrodniczo-kulturowych.

Zasadniczym celem opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Szydłowiec jest uznanie zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za zasadniczy czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości lokalnej i regionalnej. Zasoby te określają i wyznaczają wielokierunkowe możliwości rozwoju gminy, upowszechniania kultury oraz atrakcyjności turystycznej. Głównym celem sformułowania Programu jest dążenie do istotnej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego gminy poprzez określenie podstawowych warunków i determinant organizacyjnych, finansowych i edukacyjnych, które temu służą a także racjonalne korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo kulturowe miasta Szydłowca i gminy Szydłowiec nie jest dziedzictwem jeszcze powszechnie rozpoznawanym, chociaż stanowi wyraz lokalnej regionalnej tożsamości mieszkańców Szydłowca. W Szydłowcu wraz z jego bliższą i dalszą okolicą, znajdują się unikatowe zabytki oraz zbiory, które są niezwykle cenne z punktu widzenia dorobku kulturalnego kraju. Wiele z nich pozostaje jednak poza szerszym odbiorem, co powoduje ogromne kłopoty w prawidłowym utrzymaniu, ochronie, ekspozycji oraz promocji. Trudno jest zdobyć odpowiednie środki na prawidłową konserwację zapomnianych miejsc, nie wspominając o ich promocji. Dziedzictwo to nie tylko zabytki, to także swoista kultura okolicy – rzemiosło, zwyczaje, tradycje, folklor, kuchnia oraz niepowtarzalny krajobraz. Potrzeba ochrony rodzimego dziedzictwa jest bezsporna i z dużym powodzeniem prowadzi ją wiele instytucji zarówno centralnych, samorządowych oraz społecznych, czy nawet prywatnych. Aby ułatwić współpracę instytucji i osób zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego i opieką nad zabytkami w gminie Szydłowiec, warto stworzyć programowy dokument określający niezbędne działania w sposób całościowy, łączącego elementy ochrony i konserwacji z elementami edukacyjnymi oraz promocyjnymi. Łączenie aktywnej ochrony oraz wzbudzanie zainteresowania, nie tylko ciekawymi obiektami, ale także historią i kulturą regionu oraz najbliższej okolicy, jest jednym z założeń gminnego programu ochrony zabytków gminy Szydłowiec. **Gmina Szydłowiec – gminą szans, wszechstronnego rozwoju ludzi, kultury i gospodarki, silna aktywnością swych mieszkańców, czerpiąca z dziedzictwa przeszłości i zachowującą tożsamość w integrującej się Europie".** Tworzeniu i wzbogacaniu takiego właśnie obrazu gminy Szydłowiec służy przygotowany Program.

1.4. Zakres Gminnego Programu ochrony Zabytków w Gminie Szydłowiec

Zakres Gminnego Programu ochrony Zabytków w Gminie Szydłowiec obejmuje obiekty zabytkowe w kontekście przestrzennym gminy nie tylko jako pojedyncze obiekty ale jako integralną część krajobrazu gminy stanowiącą wraz z ukształtowaniem przyrodniczym terenu a także obiektami nie mającymi charakteru zabytkowego zarówno dawnymi jak i współczesnymi. Różnymi formami ochrony są obejmowane poszczególne obiekty w zależności od tego czy znajdują się w rejestrze zabytków, na kartach ewidencyjnych, na kartach adresowych, będące w projektowanym gminnym rejestrze zabytków czy też mające charakter zabytkowy.

1.5. Opracowanie programu ochrony zabytków w gminie Szydłowiec

Opracowanie programu ochrony zabytków w gminie Szydłowiec składa się z następujących elementów:

- określenie zasobów zabytkowych
- określenie ich wartości dla gminy
- sformułowanie form i zadań ochrony zabytków

Zasoby zabytków są udokumentowane w zbiorach Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ) w Warszawie.

W zbiorach tych znajdują się decyzje o wpisie do rejestru zabytków oraz karty białe i karty adresowe obiektów.

Karty białe zawierające obszerne informacje o zabytku zawierają opisy tekstów oraz obszerną nieraz dokumentację fotograficzną i pomiarową. Na kartach białych opisane są obiekty wchodzące do rejestru zabytków i do ewidencji konserwatorskiej.

Karty adresowe są najprostszą formą zapisu i zawierają poza adresem i nazwą obiektu jedną fotografię a nieraz nazwisko czy nazwę właściciela oraz niekiedy krótka wzmiankę o interesujących detalach architektonicznych. Zasób kart adresowych jest podstawą do dalszych opracowań polegających na wyborze obiektów do wykonania kart białych. Jest także dokumentacją ginącej substancji o charakterze historycznym, której przemian nie można zatrzymać a także istniejącej stanowiącej o kolorycie lokalnego krajobrazu lecz jako pojedyncze obiekty nie wyróżniających się w chwili dokumentacji z otoczenia.

Projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Szydłowiec zawiera opis stref konserwatorskich i wymienia obiekty podlegające i nie podlegające ochronie na podstawie wpisu do rejestru zabytków.

Rozpoznanie tych informacji oraz zebranie pochodzących z innych źródeł jest podstawą określenia ich wartości dla gminy.

Określenie wartości zabytków, jako poszczególnych obiektów i jako zespołu, jako czynnika zrównoważonego rozwoju gminy jest podstawą zdefiniowania form i zadań ich ochrony.

1.6. Położenie i historyczne tło wartości zabytkowych Szydłowca

Szydłowiec w aktualnym podziale administracyjnym kraju leży na południowych krańcach Województwa Mazowieckiego, lecz jadąc z południa jest jego bramą wjazdową. W roku 2005 był stolicą kulturalną Mazowsza. Dnia 9 września 2007 roku uroczystość obchodzono Jubileusz 580-lecia Szydłowca. Pierwotnie w miejscu Szydłowca istniał gród, którego właścicielami, z nominacji Bolesława III Krzywoustego w XII w. zostali Odrowążowie.

Pod koniec XIV wieku bracia Jakub i Sławko Odrowążowie założyli na południe od grodu osadę targową, która wkrótce się rozrosła. Bracia na cześć miejscowości przyjęli nazwisko Szydłowieccy, a niedługo potem nadali osadzie prawa miejskie zwane prawem średzkim. Potwierdzone ono zostało dekretem z 1305 roku nadanym przez Wacława III Przemyślidę. Następnie prawo to zostało potwierdzone przez Władysława II Jagiełłę w 1427. W 1401 Jakub i Sławko Szydłowieccy erygowali parafię i w centrum miasta wybudowali drewniany, gotycki kościół pod wezwaniem Świętego Zygmunta Króla. Za czasów Stanisława Szydłowieckiego powstał pierwszy zamek wybudowany w stylu gotyckim. W latach 1493-1525 trwała budowa fary św. Zygmunta w stylu gotyckim. Stanisław, ojciec Mikołaja i Krzysztofa Szydłowieckich powiększył dobra rodowe i wzmocnił znakomicie rodzinę Szydłowieckich. Kilku z nich sięgnęło po najwyższe w państwie godności. Był marszałkiem dworu Kazimierza Jagiellończyka, ochmistrem synów królewskich, a także starostą krakowskim. Zmarł w 1494 roku. Najbardziej znanymi synami Stanisława byli: Jakub (podskarbi wielki koronny, burgrabia krakowski, zmarły w 1509 r.), Mikołaj (również podskarbi wielki koronny, kasztelan sandomierski, zmarły w 1532 r.) oraz Krzysztof Szydłowiecki (kanclerz wielki koronny, kasztelan krakowski, wojewoda małopolski, przyjaciel Zygmunta Starego, zmarły w 1532 r.), na którym ród Szydłowieckich wygasł (jego córka Elżbieta poślubiła Mikołaja Radziwiłła Czarnego). Ród Szydłowieckich szczylił się najwyższymi godnościami w państwie i na dworze królewskim, wielkie położył zasługi w polskiej kulturze. Żywot rodu Szydłowieckich trwał ponad sto trzydzieści lat w rzędzie zasłużonych w kraju i wygasł na wielkim kanclerzu koronnym Krzysztofie. Główną siedzibą Szydłowieckich był Szydłowiec. W całej swej historii posiadali także nierozłączną z miastem okolicę nazywaną ziemią szydłowiecką. Krzysztof posiadał ponadto Opatów, Ćmielów i inne znaczne posiadłości. Wskutek braku męskich potomków w rodzie Szydłowieckich w 1547 r. miasto przechodzi w ręce Radziwiłłów i pozostawało w rękach przedstawicieli tego rodu przez kilka stuleci. Właściciele odtąd tutaj nie rezydowali, jednak w XVI wieku dynamiczny rozwój miasta trwał. Wtedy do Szydłowca zjechali Szkoci (głównie bankowcy i kupcy) oraz Włosi (kamieniarze, budowniczy i artyści).

W latach 1602-1629 budowano na rynku ratusz miejski. Od XVI do 3 dekady XX wieku, miasto było ośrodkiem życia kulturalnego wielu mniejszości narodowych. Druga połowa XVII wieku i wiek XVIII przyniosły początek upadku miasta – liczne zarazy i wojny (szczególnie epidemia dżumy w latach 1652-3 oraz III wojna północna) spowodowały wyludnienie miasta (90%) i ruinę

majątków mieszczan. Po III rozbiore Polski Szydłowiec należał do zaboru austriackiego, a następnie, od 1815 r., do zaboru rosyjskiego. W 1802 r., po śmierci Macieja Radziwiłła dobra Szydłowieckie przeszły w drodze licytacji w ręce Anny ks. Sapieżyzny, która z kolei w 1828 r. odsprzedała dobra Szydłowieckie skarbowi Królestwa Polskiego. Mimo niedorozwoju gospodarczego terenów polskich pod zaborem rosyjskim Szydłowiec stał się wyjątkiem potwierdzającym tą regułę. Zwiększono wydobywanie znanego w Europie piaskowca szydłowieckiego. W 1863 r. Szydłowiec był jednym z pierwszych miast wyzwolonych przez powstańców. W czasie I wojny światowej miasto niewiele ucierpiało. Najbardziej wojnę odczuł ratusz, którego wieża w wyniku ostrzelania przez austriacką artylerię została zniszczona.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku, Szydłowiec znalazł się w powiecie koneckim wchodzącym w skład województwa kieleckiego. W okresie II Rzeczypospolitej Szydłowiec powiększył się zarówno terytorialnie jak i pod względem liczby ludności. Nastąpił rozwój oświaty. Powstały nowe szkoły i Biblioteka Powszechna (1930). Powstało wiele zakładów przemysłowych. 8 września 1939 roku wieczorem po krwawej bitwie w okolicy miejscowości Barak, Szydłowiec zajęli Niemcy. Ponieważ w mieście mieszkała duża liczba Żydów, w połowie miesiąca założono na Skalce otwarte getto, które zostało zlikwidowane przez Niemców 23 września 1942 roku. Następnie Niemcy utworzyli w części miasta tzw. getto wtórne, które 13 stycznia 1943 roku stało się miejscem kolejnej masakry. Terror niemieckiego okupanta dotknął wszystkich mieszkańców. Rozstrzeliwani Niemcy dokonywali na cmentarzu żydowskim, na placach i ulicach miasta, na Firleju w Radomiu. Wiele osób zginęło w więzieniach i obozach zagłady. W sierpniu 1943 roku w lesie koło uroczyska Korzonek, zamordowano 14 mieszkańców Śmiłowa i Krzczonowa, na ulicy Kościuszki dokonano egzekucji 7 mieszkańców Szydłowca. Okolice Szydłowca były także terenem działań majora Henryka Hubala - Dobrzańskiego. Niedługo po zakończeniu działań wojennych w 1939 roku w Szydłowcu powstały podziemne organizacje: Służba Zwycięstwu Polski, Związku Walki Zbrojnej, Polski Niepodległej, Narodowej Organizacji Wojskowej, Batalionów Chłopskich a od 1942 roku Armia Krajowa, które rozwinęły działalność konspiracyjną i dokonały wielu akcji sabotażowych i dywersyjnych. 16 I 1945 do Szydłowca wkroczyła Armia Czerwona. W wyniku II wojny światowej ilość ludności zmalała o 80%. Zostało zniszczonych wiele zabudowań. Po 1945 roku w Szydłowcu nie powstały obiekty, które mogłyby być przedmiotem opieki nad zabytkami.

Ratusz, Fara i Rynek w Szidłowcu, rycina Zygmunta Vogla z XVIII

2. ZASOBY ZABYTEKÓW GMINY SZYDŁOWIEC

2.1. Gminna lista zabytków

Prace nad weryfikacją i kodyfikacją Gminnej listy zabytków przeprowadzono w drugiej połowie 2010 roku. W marcu 2011 roku Gminna lista zabytków została pozytywnie zaopiniowana przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (pismo Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu DR.5133-518/2/11/WB z dnia 30 marca 2011 do Urzędu Miejskiego w Szydłowcu). Uzupełnieniem poniżej przedstawionej Gminnej listy zabytków jest aneks zawierający materiały przedstawiające stan z 2008 roku.

2.2. Ochrona i wykaz stanowisk archeologicznych gminy Szydłowiec

Teren gminy Szydłowiec w systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski / AZP/ w zastosowanym podziale znajduje się w całości lub częściowo na 6 obszarach AZP . Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Szydłowiec zlokalizowano na 4 obszarach, które przebadane były w latach 1983 -1998, kolejno przez:AZP 76-64 w roku 1983 , B. Duchniewski, H. Leszczyński AZP 76-65 - w roku 1983 , B. Duchniewski, H. Leszczyński AZP 77-65 - w roku 1982 , A. Smoliński AZP 78-65 - w roku 1998 , J. Tomala. Fizjograficznie teren gminy Szydłowiec znajduje się na pograniczu Niziny Środkowopolskiej, / mezoregion Równina Radomska / i Wyżyny Małopolskiej. Nizinna równina jest tu lekko sfałdowana i poprzecinana licznymi, zabagnionymi obniżeniami i do-linami bezimiennych strumieni, mało regularnymi i słabo wykształconymi. W części południowej krajobraz pagórkowaty zajęły jest głównie pod pola uprawne w części południowej dominują obszary leśne. Na nizinnych partiach gminy występują piaszczyste i gliniaste gleby bielico we a w obniżeniach aluwialne. Wyżynna części pokrywają gleby bielicowe i płowe. Weryfikację terenową wykonano w oparciu o materiały w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie - Delegaturze w Radomiu, w dziale archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu, w Państwowym Muzeum Archeologicznym w archiwum KOBiDZ w Warszawie oraz w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie. W kwerendach uwzględniono dostępną literaturę przedmiotu. Prace związane z weryfikacją w ramach Gminnej Ewidencji Zabytków dla gminy Szydłowiec wykonano we wrześniu i październiku 2010 roku. Po zweryfikowaniu materiałów archiwalnych, literatury i prospekcji terenowej wykonano zestawienie 29 stanowisk archeologicznych z obszaru gminy .Na obszarze gminy brak stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Krajobraz osadniczy w związku z warunkami naturalnymi nie przedstawia się zbyt bogato. Na szczególną ochronę zasługują stanowiska: Wysoka st. I, Świniów st. 2 oraz Wysocko - Józefów st. I Zagrożenie dla istniejących stanowisk istnieją przede wszystkim ze strony stale prowadzonej tu uprawy pól. Należy też zwrócić uwagę na postępujące też procesy inwestycyjne związane z pozyskiwaniem nowych gruntów pod inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe. Stanowiska zweryfikowane

pozytywnie powinny być chronione odpowiednimi zapisami w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Szydłowiec.

Teren gminy Szydłowiec w systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski / AZP/ w zastosowanym podziale znajduje się w całości lub częściowo na 6 obszarach AZP . Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Szydłowiec zlokalizowano na 4 obszarach, które przebadane były w latach 1983 -1998, kolejno przez:

AZP 76-64 w roku 1983 , B. Duchniewski, H. Leszczyński

AZP 76-65 w roku 1983 , B. Duchniewski, H. Leszczyński

AZP 77-65 - w roku 1982 , A. Smoliński AZP 78-65 - w roku

1998 , J. Tomala

Fizjograficznie teren gminy Szydłowiec znajduje się na pograniczu Niziny Środkowopolskiej, / mezoregion Równina Radomska / i Wyżyny Małopolskiej.

Nizinna równina jest tu lekko sfałdowana i poprzecinana licznymi, zabagnionymi obniżeniami i dolinami bezimiennych strumieni, mało regularnymi i słabo wykształconymi. W części południowej krajobraz pagórkowaty zajęty jest głównie pod pola uprawne w części południowej dominują obszary leśne. Na nizinnych partiach gminy występują piaszczyste i gliniaste gleby bielico we a w obniżeniach aluwialne. Wyżynna części pokrywają gleby bielicowe i płowe. **Weryfikację terenową** wykonano w oparciu o materiały w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie - Delegaturze w Radomiu, w dziale archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu, w Państwowym Muzeum Archeologicznym w archiwum KOBiDZ w Warszawie oraz w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii Pan w Warszawie. W kwerendach uwzględniono dostępną literaturę przedmiotu.

Prace nasze związane z weryfikacją w ramach Gminnej Ewidencji Zabytków dla gminy Szydłowiec wykonano we wrześniu i październiku 2010r.

Po zweryfikowaniu materiałów archiwalnych, literatury i prospekcji terenowej wykonano zestawienie 29 stanowisk archeologicznych z obszaru gminy . Na obszarze gminy brak stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Krajobraz osadniczy w związku z warunkami naturalnymi nie przedstawia się zbyt bogato. Na szczególną ochronę zasługują stanowiska: Wysoka st I, Świniów st. 2 oraz Wysocko - Józefów st.

Zagrożenie dla istniejących stanowisk istnieją przede wszystkim ze strony stale prowadzonej tu uprawy pól. Należy też zwrócić uwagę na postępujące też procesy inwestycyjne związane z pozyskiwaniem nowych gruntów pod inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe. Stanowiska zweryfikowane pozytywnie powinny być chronione odpowiednimi zapisami w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Szydłowiec.

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH GM. SZYDŁOWIEC, STAN NA 30.09.2010 UKŁAD WG. OBSZARÓW AZP (PRECYZYJNA LOKALIZACJA DOSTĘPNA W ARCHIWUM WUOZ WOJ. MAZOWIECKIEGO DELEGATURA RADOM)

LP	MIEJSCOWOŚĆ NUMER	NUMER AZP	FUNKCJA	KULTURA	CHRONOLOGIA
1	Korzyce st.1	76-64/28	Ślad osadnictwa	Kultura • lużycka	Epoka Brązu
2	Wysoka st. 1	76-65/5	Ślad osadnictwa		Starożytność ^
3	Świniów st. 1	76-65/10	Ślad osadnictwa Osada	Kultura lużycka	Epoka Kamienia - Epoka Brązu Epoka Brązu
4	Ziomaki st.1	76-65/11	Ślad obozowiska		Epoka Kamienia / Neolit -Epoka Brązu
5	Wysoka Stara st. 2	76-65/12	Ślad osadnictwa		Późne Średniowiecze
6	Zastronie st.1	76-65/13	Obozowisko		Epoka Kamienia
7	Świniów st. 2 "ŁZKIWIAD OCHRONY 7i BY] . , WARSZAWIE " "	76-65/14	Osada Osada Ślad osadnictwa	Kultura lużycka	Epoka Brązu Starożytność Okres Nowożytny

8	Świniów st. 3	76-65/15	Ślad osadnictwa	Kultura trzcieniecka	Epoka Brązu
9	Świniów st. 4	76-65/16	Ślad osadnictwa		Starożytność
10	Świniów st. 5 *	76-65/17 ←—	Obozowisko Ślad osadnictwa Osada		Epoka Kamienia - Epoka Brązu Epoka Brązu Starożytność
11	Świniów st. 6	76-65/18	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa		Neolit - Epoka Brązu Starożytność
12	Świniów st. 7	76-65/19	Ślad obozowiska	Kultura świderska	Schyłkowy Paleolit
13	Świniów st. 8	76-65/20	Osada Ślad osadnictwa	Kultura lużycka	Epoka Brązu Starożytność
14	Świniów st. 8	76-65/20	Osada ślad osadnictwa	Kultura lużycka	Epoka Brązu Starożytność
15	Krzciecin st. 1	76-65/27	Ślad osadnictwa		Epoka Brązu
16	Krzciecin st. 2	76-65/28	Ślad obozowiska		Mezolit
17	Zastronie st. 2	76-65/29	Ślad obozowiska		Epoka Kamienia
18	Omiecín st. 3	76-65/30	Ślad obozowiska		Epoka Kamienia
19	Omiecín st. 2	76-65/31	Ślad obozowiska		Neolit
20	Wysoka st. 1	76-65/40	Cmentarzys		Wczesne Średniowiecze

			ko		XI - XII w.
21	Wysocko - Józefów st. 1	77-65/2	Osada		Średniowiecze XVI-XV w.
22	Świerczek st. 1	77-65/5	Osada		Okres Nowożytny
23	Zdziechów Kolonia st. 1	77-65/8	Ślad obozowiska Osada		Mezolit - Neolit Średniowiecze
24	Szydłówek Kolonia St.1	78-65/1	Ślad obozowiska Osada		Epoka Kamienia - Epoka Brązu Okres Nowożytny
25	Szydłówek pod Lasem st. 1	78-65/2	Obozowisko		Epoka Kamienia -Wczesna Epoka Brązu
26	Wola Korzeniowa st. 1	78-65/5	Ślad obozowiska Ślad osadnictwa		Epoka kamienia -Wczesne Epoka Brązu Okres Nowożytny
27	Szydłowiec / Stara Wieś/ st. 1	78-65/6	Osada		Okres Nowożytny
28	Sadek st. 1	7 8-65/7	Ślad obozowiska		Epoka Kamienia -Wczesna epoka Brązu
29	Szydłowiec st. 2	78- 65/8	Ślad obozowiska		Epoka Kamienia -Wczesna epoka Brązu

Szczegółowy opis ważniejszych zabytków wpisanych do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zlokalizowanych na obszarze miasta:

1. **Zespół kościoła farnego** (dec. Nr 160/A/82 z dnia 18.03.82 r.) – w skład zespołu wchodzi kościół parafialny p.w. św. Zygmunta, położony na skraju skarpy w południowo-zachodnim krańcu miasta lokacyjnego, położony w obrębie muru kościelnego cmentarz grzebalny oraz dzwonnica. Kościół ufundowany w 1401 r. przez Jakuba i Sławka Odrowążów. Kościół postawiony został na zapleczu południowej pierzei rynku (dziś nieistniejącej), był drewniany. W latach 1493-1509 dobudowano zakrystię i skarbczyk. Jakub Szydłowiecki rozpoczął budowę fary murowanej, ukończył ją jego brat Mikołaj Szydłowiecki przed rokiem 1525, który także ufundował większość wyposażenia kościoła. Wzniósł także od południa kaplicę – nekropolię rodową, w której spoczęły prochy jego samego, jego ojca Stanisława oraz brata Jakuba. Do dekoracji kościoła oraz kaplicy najprawdopodobniej sprowadził z Mogiły sławnego Stanisława Samostrzelnika. W 1563 fara została zamknięta przez Mikołaja Radziwiłła Czarnego, zagorzałego kalwina – katolikom przywrócił ją, być może już w 1567, Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka. Fara przechodziła kolejne restauracje w XVIII i XIX w. Obiekt murowany z kamienia i cegły w stylu gotyckim. Nawa z konstrukcją dachu osłoniętą drewnianym sufitem; prezbiterium znacznie węższe i niższe, zamknięte trójbocznie. Do prezbiterium od strony północnej dobudowana przybudówka mieszcząca dwuprzęsłową zakrystię i skarbczyk; z tej samej strony do nawy dobudowana kaplica i kruchta. Nowsza kruchta (z XIX w.) została przybudowana od zachodu. Dach stromy, dwuspadowy kryty „karpiówką”. Z przełomu XVI i XVII w. pochodzą interesujące rysunki i napisy na kamiennych ciosach prezbiterium i południowej ściany nawy –

przedstawiają budowle świeckie i kościelne, zawierają nazwiska i daty. Najciekawsze to rysunek budowli z chorągiewkami, budowla z wieżami i herbem Odrowąż, dwuwieżowa fasada kościoła, rycerz w zbroi, dom zwieńczony kulą. Obok kościoła na cmentarzu stoi dzwonnica z XVI w. W murze cmentarnym znajduje się pośród płyt epitafijnych także głowa meduzy z XVII w. Dzwonnica murowana z kamienia na planie kwadratu jest włączona w mur cmentarza przykościelnego. Dach dzwonnicy ma kształt namiotowy i jest kryty blachą.

2. Zabytki ruchome kościoła farnego św. Zygmunta (67/105B/95 z 24.01.1995) pochodzące z okresu od XV do XX wieku są wpisane do rejestru zabytków w liczbie 106 obiektów. Znajdują się wśród nich obrazy, rzeźby, nagrobki i epitafia, detale architektoniczne, sprzęt liturgiczny jak krzyże, kielichy i monstrancje, ornaty i pacyfikały, wyposażenie kościoła jak chrzcielnica, kropielnice, świeczniki i żyrandole. Jest też polichromia przedstawiająca apoteozę Świętego Zygmunta a także zegar słoneczny. Tak nawarstwione przez wieki wyposażenie sprawia, iż fara jest wybitnym obiektem stanowiącym unikalny obiekt o cennych wartościach architektonicznych, artystycznych i estetycznych.

3. Cmentarz przy kościele farnym p.w. św. Zygmunta zawiera 15 obiektów z okresu od XVI do XX wieku, które są wpisane do rejestru zabytków (68/106B/95 z dn. 26.01.1995). Są to m.in. detale architektoniczne, płyty nagrobne, epitafia, płaskorzeźby przedstawiające gryfa, meduzę, trupa czaszkę (te ostatnie datowane na 1599). Nie znajdują się one w miejscu pierwotnego przeznaczenia, lecz są umieszczone wtórnie w murze kościelnym tworząc malownicze i nastrojowe otoczenie kościoła podkreślające jego starodawność.

4. Nagrobki na terenie nieistniejącego kościoła św. Ducha i św. Anny (71/107B/95 z dn. 31.01.1995) w liczbie 3 pochodzą z XVII wieku a w tym jedno datowane 1653 nosi napis „Anna Kosowa”.

5. Zamek z XVI wieku (dec. Nr 161 A/82 z dnia 18.03.1982 r.) – obiekt usytuowany na północny zachód od miasta lokacyjnego na sztucznej wyspie, otoczonej fosą; budowany od końca XV w. do roku 1526; przebudowywany w XVII w. Zbudowany z miejscowego kamienia na planie nieregularnego prostokąta; trzy skrzydła zgrupowane wokół nieregularnego, pięciobocznego dziedzińca; od południa dziedziniec zamknięty wysokim murem z ławką dla straży dostępną z sali na pierwszym piętrze. Skrzydło zachodnie z wieżą wjazdową na planie kwadratu w stylu gotyckim; skrzydło północne, przyległe pod kątem prostym do zachodniego, z przybudówką i wieżyczką od strony dziedzińca; skrzydło wschodnie modernizowane w stylu renesansowym.

6. Detale architektoniczne i rzeźbiarskie zamku w Szydłowcu w liczbie 93 obiektów są objęte oddzielnym wpisem do rejestru (kl.IV.c-660/1/B/66/70). Pochodzą one z okresu obejmującego czas od XV do XIX wieku. Są to m.in. elementy kamieniarki budowlanej jak

obramienia okna, portale, bazy, kolumnienki, rozety sklepienne, fryzy, sztukaterie, kominki, konsole, belkowania stropu a także inskrypcje czy głowa anioła. Wiele z tych elementów zostało użytych wtórnie, jednak ich obecność w murach zamku świadczy o autentyczności obiektu.

7. Malowidła i kafle na zamku w Szydłowcu (66/109B/95 z dn. 15.02.1995) w liczbie 13 są ujęte w odrębnym wpisie do rejestru zabytków.

8. Ratusz z XVII wieku (dec. Nr 55/A/80 z dnia 2.05.1980 r.) – obiekt usytuowany po środku rynku miasta lokacyjnego. Budowa rozpoczęta w 1602 r., ukończona w 1626 przez muratorów Kaspra i Wojciecha Fodygów. Budynek murowany z kamienia szydłowieckiego i cegły na planie prostokąta z czterema wieżyczkami w narożach; przy fasadzie wschodniej wieża na planie nieregularnego kwadratu; piętrowy (piętro w attyce stworzone prawdopodobnie w XIX w.), podpiwniczony (piwnice sklepione beczkowo).

9. Pręgierz kamienny w kształcie kolumny z płaskorzeźbami (B – 171/98 z dn. 17.02.1998 i ponownie z dn. 12.07.2006) wykonany z kamienia znajduje się na Rynku i pochodzi z połowy XVII wieku.

10. Pomnik Tadeusza Kościuszki (B-108/95 z dnia 1.02.1995) wykonany z piaskowca w roku 1920 znajduje się na działce oznaczonej numerem 4299. Autorem projektu pomnika jest architekt Antoni Karczewski a został odkuty przez Edwarda Ziółkowskiego późniejszego (lata 30-te XX wieku) burmistrza Szydłowca.

11. Budynek lodowni browaru z 3 ćwierci XIX wieku (dec. nr 344/A/86 z dnia 18.06.86 r.)

13. Karczma zajezdna przy ulicy Radomskiej 60 (840/15.03.1975), właściciel Józefa Wlazło.

14. Cmentarz rzymsko-katolicki (dec. Nr 377//88 z dnia 29.02.88 r.) Założony został na początku XIX wieku, na południe od miasta. Najstarsze nagrobki pochodzą z przed 1811 roku. Na jego terenie znajdują się dwa zabytkowe cmentarze żołnierzy: Pomnik "Nieznanego Żołnierza Polskiego" poległego w czasie I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej oraz Cmentarz Wojenny Armii Austriackiej, Pruskiej i Rosyjskiej poległych w latach 1914-1918, a także Cmentarz Wojenny Żołnierzy Wojska Polskiego poległych za ojczyznę 8 września 1939 roku w miejscowości Barak i Żołnierzy Armii Krajowej poległych w latach okupacji. Cmentarz podzielony jest na trzy główne części: stary cmentarz (głównie nagrobki XIX wieczne oraz z początku XX wieku), środkowy cmentarz (nagrobki z początku i z połowy XX wieku), nowy cmentarz (nagrobki z przełomu XX i XXI wieku). Na cmentarzu większość spoczywających to katolicy, w niewielkim odsetku pochowani są również prawosławni oraz wyznawcy kościołów

ewangelickich. Znajdują się tu liczne zabytkowe nagrobki w kształcie: aniołków, Chrystusa dźwigającego krzyż, klasycystycznych kolumn, drzew, płyt nagrobnych z wykutą czaszką, piszczele, krzyżem i palmką. Do cmentarza prowadzą trzy bramy od ul. Kamiennej, oraz jedna furtka od ul. Brzozowej. Przed wejściem na nowy cmentarz ustawiona jest barokowa figura Św. Jana Nepomucena prawdopodobnie pochodząca z okolic zamku, restaurowana w 1900 roku. W czasie wojen światowych na teren cmentarza padło kilka bomb, przez co najstarsza część cmentarza ułożona jest nieregularnie.

15. Nagrobki i rzeźby cmentarza rzymsko-katolickiego są objęte oddzielnym wpisem do rejestru (kl.IVc – 660/B/69/70 z dnia 15.I.1971) w liczbie 6. Najstarszym obiektem jest płaskorzeźba przedstawiająca świętą Rodzinę przy posiłku wykonana z kamienia wapiennego w XVII wieku. Pozostałe to nagrobki pochodzące z pierwszej połowy XIX wieku.

16. Posąg świętego Jana Nepomucena z 1859 roku wykonany z kamienia a znajdujący się za cmentarzem rzymsko-katolickim przy drodze jest do rejestru zabytków wpisany oddzielnie (B-69/5 z dn.25.04.1970)

17. Cmentarz żydowski z XVII wieku (dec. Nr 406/A/89 z dnia 8.05.1989 r.) – obiekt zlokalizowany w na skraju zwartej zabudowy miasta, w północno-wschodniej jego części, przy ul. Wschodniej. Cmentarz funkcjonował od XVII w; poszerzony w 1811 r; w 1851 r. zamknięto cmentarz stary; w latach 1918-1939 włączono teren żydowskiego cmentarza cholerycznego założonego w latach XIX w; w roku 1945 i 1959 część cmentarza zabudowano, a nagrobki przeniesiono na teren cmentarza obecnie istniejącego. Cmentarz w obecnej postaci jest założony na planie nieregularnego prostokąta wzdłuż osi wschód-zachód, ogrodzony murem i siatką. Na terenie cmentarza znajduje się około 3100 nagrobków, głównie w typie macewy, nieliczne w typie sarkofagu – charakterystyczne dla Żydów aszkenazyjskich. Najwięcej (ok. 70%) nagrobków pochodzi z okresu międzywojennego, część z I połowy XIX – najstarsze obiekty na terenie nekropoli – to wybitne przykłady sztuki sepulkralnej. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1831 roku. W czasie II wojny światowej teren cmentarza był miejscem egzekucji ludności żydowskiej, co upamiętnia pomnik z 1967 r. Właściciel: Urząd Miasta i Gminy Szydłowiec.

Ponadto na terenie gminy Szydłowiec znajdują się następujące obiekty wpisane do rejestru zabytków:

Rejestr Zabytków Gminy Szydłowiec

Lp.	ID	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ULICA	NR	LOKALIZACJA
1.	4	Łazy	dom mieszkalny		102	
2.	7	Łazy	kapliczka			
3.	8	Łazy	dom mieszkalny		20	
4.	9	Łazy	dom mieszkalny		51	
5.	10	Łazy	dom mieszkalny		53	
6.	11	Łazy	dom mieszkalny		59	
7.	12	Majdów	dom mieszkalny		41	
8.	13	Majdów	dom mieszkalny		47	
9.	14	Majdów	dom mieszkalny		49	
10.	15	Majdów	dom mieszkalny		57	
11.	16	Majdów	dom mieszkalny		106	
12.	17	Hucisko	dom mieszkalny		35	
13.	18	Hucisko	dom mieszkalny		26	
14.	19	Wola Korzeniowa	kapliczka			
15.	20	Wola Korzeniowa	dom mieszkalny		54	
16.	21	Wola Korzeniowa	dom mieszkalny		36	
17.	22	Wola Korzeniowa	kapliczka			
18.	23	Sadek	dom mieszkalny		270	
19.	24	Długosz	dom mieszkalny		20	
20.	25	Długosz	dom mieszkalny		19	
21.	26	Rybianka	dom mieszkalny		14	
22.	27	Rybianka	kapliczka			
23.	28	Długosz	krzyż			
24.	29	Marywil	dom mieszkalny		5	
25.	30	Wysocko	dom mieszkalny		16	
26.	31	Wysocko	stodoła		16	
27.	32	Krzcięcin	ruiny pałacu wraz z parkiem i murem			
28.	36	Omięcín	dom mieszkalny		14	
29.	37	Omięcín	krzyż			
30.	38	Omięcín	dom mieszkalny		54	
31.	39	Omięcín	kapliczka św. Jana			
32.	41	Wilcza Wola	krzyż			
33.	42	Wysocko	kapliczka			
34.	43	Krzcięcin/Wysoka	kapliczka			przy drodze Krzcięcin-Wysoka
35.	44	Wysoka	kapliczka			
36.	45	Zastronie	młyn wodny			
37.	46	Wysoka	kapliczka			
38.	47	Wysoka	kościół pw. św. Mikołaja			
39.	48	Wysoka	dzwonnica			
40.	49	Wysoka	kapliczka			
41.	50	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
42.	51	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
43.	52	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
44.	53	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
45.	54	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
46.	55	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			

47.	56	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
48.	57	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
49.	58	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
50.	59	Wysoka	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
51.	60	Zdziechów	kapliczka			
52.	61	Świniów	kapliczka			
53.	62	Świniów	dom mieszkalny		9	
54.	65	Świniów	obora		18	
55.	66	Zdziechów	kapliczka			
56.	67	Zdziechów	dom mieszkalny		68	
57.	68	Zdziechów	dom mieszkalny		67	
58.	69	Zdziechów	dom mieszkalny		65	
59.	70	Zdziechów	kapliczka			
60.	71	Zdziechów	kapliczka			
61.	72	Szydłowiec	kapliczka	Sowińskiego		
62.	73	Szydłowiec	magazyn RSP Szydłowiec	Sowińskiego		
63.	74	Szydłowiec	zamek oraz ogród zamkowy z fosą	Zamkowa		
64.	75	Szydłowiec	pomnik Tadeusza Kościuszki			
65.	76	Szydłowiec	ratusz	Rynek Wielki		
66.	77	Szydłowiec	figura przed ratuszem	Rynek Wielki		
67.	78	Szydłowiec	pręgierz	Rynek Wielki		
68.	79	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	10	
69.	80	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	6	
70.	81	Szydłowiec	hotel d. szkoła	Rynek Wielki	5	
71.	82	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	3	
72.	83	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	2	
73.	84	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna	2	
74.	85	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna	4	
75.	86	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna		
76.	87	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna		
77.	88	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna	16	
78.	89	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna/ róg Źródlanej		
79.	90	Szydłowiec	d. wikariat	Kamienna		
80.	91	Szydłowiec	ogrodzenie murowane	Źródłana	18	
81.	92	Szydłowiec	dom mieszkalny	Źródłana	20	
82.	93	Szydłowiec	młyn	Źródłana		
83.	94	Szydłowiec	dom mieszkalny przy młynie	Źródłana		
84.	95	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna	30	
85.	96	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna	37	
86.	97	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kamienna		
87.	98	Szydłowiec	kościół pw. św. Zygmunta			
88.	99	Szydłowiec	dzwonnica kościoła pw. św. Zygmunta			
89.	100	Szydłowiec	mur kościoła św. Zygmunta			
90.	101	Szydłowiec	dom mieszkalny połączony z budynkiem gospodarczym	Zakościelna	3	
91.	102	Szydłowiec	pompa wraz z obmurowaniem			
92.	103	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kielecka		
93.	104	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kielecka	11	
94.	105	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kielecka	12	
95.	106	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kielecka	5	
96.	107	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kielecka	2	

97.	108	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	24	
98.	109	Szydłowiec	budynek gospodarczy z fragmentem murów	Rynek Wielki	24	
99.	111	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	23	
100						
.	112	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	22	
101						
.	113	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	20	
102						
.	114	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki	19	
103						
.	115	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki		
104						
.	116	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki		
105						
.	117	Szydłowiec	dom mieszkalny	Rynek Wielki, róg Kilińskiego		
106						
.	118	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kilińskiego	3	
107						
.	119	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kilińskiego	6	
108						
.	120	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	2	
109						
.	121	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	4	
110						
.	123	Szydłowiec	dom mieszkalny (zegarmistrz)	Radomska		
111						
.	124	Szydłowiec	dom mieszkalny (sklep komputerowy)	Radomska		
112						
.	125	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	17	
113						
.	126	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	19	
114						
.	127	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	21	
115						
.	128	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	27	
116						
.	129	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	26	
117						
.	131	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	30	
118						
.	132	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	32	
119						
.	133	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	37	
120						
.	135	Szydłowiec	dom mieszkalny (biuro rachunkowe)	Plac M. Konopnickiej		
121						
.	137	Szydłowiec	dom mieszkalny	Plac M. Konopnickiej	14	
122						
.	138	Szydłowiec	dom mieszkalny	Widok		
123						
.	140	Szydłowiec	dom mieszkalny	1 Maja	33	

124	.	141	Szydłowiec	dom mieszkalny	1 Maja	35	
125	.	142	Szydłowiec	dom mieszkalny	1 Maja	9	
126	.	143	Szydłowiec	dom mieszkalny	1 Maja	14	
127	.	144	Szydłowiec	dom mieszkalny	1 Maja	6	
128	.	145	Szydłowiec	dom mieszkalny	1 Maja	2	
129	.	148	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	166	
130	.	149	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	164	
131	.	150	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	162	
132	.	151	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	160	
133	.	152	Szydłowiec	dom mieszkalny	Północna	5	
134	.	153	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	63	
135	.	154	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	61	
136	.	155	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	59	
137	.	156	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	57	
138	.	157	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	55	
139	.	158	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	53	
140	.	159	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	49	
141	.	160	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	47	
142	.	161	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	45	
143	.	162	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	77	
144	.	163	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	75	
145	.	164	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	73	
146	.	165	Szydłowiec	dom mieszkalny	Radomska	71	
147	.	167	Szydłowiec	dom mieszkalny	Północna		
148	.	168	Szydłowiec	budynek gospodarczy	Północna		
149	.	169	Szydłowiec	budynek gospodarczy	Północna		

150	-	170	Szydłowiec	stodoła	Północna		
151	-	171	Szydłowiec	budynek gospodarczy	Północna		
152	-	172	Szydłowiec	cmentarz żydowski - kirkut			
153	-	173	Szydłowiec	dom mieszkalny	Wschodnia	40	
154	-	174	Szydłowiec	kapliczka	Kościuszki		
155	-	175	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	146/14 8	
156	-	176	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	150	
157	-	177	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	152	
158	-	178	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	156	
159	-	179	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kościuszki	134	
160	-	180	Szydłowiec	kapliczka	Kościuszki		
161	-	181	Szydłowiec	kapliczka i nagrobki	Róg Zamkowej i Północnej		
162	-	182	Jankowice	dom mieszkalny		33	
163	-	183	Jankowice/ Wysoka	krzyż drewniany umieszczony w starodrzewie			przy drodze Jankowice -Wysoka
164	-	184	Chustki	kapliczka Matki Boskiej			
165	-	185	Świerczek	kapliczka			
166	-	186	Świerczek	krzyż			
167	-	187	Szydłówek	dom mieszkalny		70	
168	-	188	Szydłowiec	usługowy d. skład soli	Kościuszki	132	
169	-	189	Szydłowiec	d. poczta	Kościuszki	128 A	
170	-	190	Szydłowiec	dom mieszkalny	Folwarczna	1	
171	-	191	Szydłowiec	cmentarz rzymskokatolicki			
172	-	203	Szydłowiec	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			
173	-	206	Szydłowiec	pomnik nagrobny (Ignacy Holewiński)			
174	-	207	Szydłowiec	pomnik nagrobny (napis nieczytelny)			

175	.	212	Szydłowiec	pomnik nagrobny rodziny Jedlińskich			
176	.	217	Szydłowiec	pomnik nagrobny Kacpra Stefańskiego			
177	.	218	Szydłowiec	pomnik nagrobny Kacpra Misztala			
178	.	221	Szydłowiec	pomnik nagrobny rodziny Pilat			
179	.	234	Szydłowiec	pomnik nagrobny Kazimierza Winiarskiego			
180	.	235	Szydłowiec	cmentarz wojenny żołnierzy z 36 Dywizji Piechoty			
181	.	236	Szydłowiec	figura św.			
182	.	240	Szydłowiec	dom mieszkalny	Książek Nowy	12	
183	.	241	Szydłowiec	dom mieszkalny	Książek Nowy		
184	.	242	Szydłowiec	dom mieszkalny	Książek Nowy		
185	.	243	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	152	
186	.	244	Szydłowiec	kapliczka	Narutowicza	81	
187	.	245	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	83	
188	.	246	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	81	
189	.	247	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	75	
190	.	248	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	73	
191	.	250	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	76	
192	.	251	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	25	
193	.	252	Szydłowiec	dom mieszkalny	Narutowicza	13	
194	.	253	Szydłowiec	kapliczka	Narutowicza (skrzyżowanie)		
195	.	254	Szydłowiec	dom mieszkalny	Kąpielowa	9	
196	.	255	Wysoka	cmentarz rzymskokatolicki			

2.3. Strefy ochrony konserwatorskiej

Gminną listą zabytków zawiera zbiór obiektów stanowiących o charakterze miejscowego krajobrazu i daje podstawy prawne do ich zachowania. Ponadto rangę prawa miejscowego

mocą gminnego programu ochrony zabytków uzyskują strefy ochrony konserwatorskiej wyznaczone w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta Szydłowiec a obejmujące:

- strefa A – zespół urbanistyczny historycznego centrum w obrębie domniemanego przebiegu dawnych murów obronnych miasta;
- strefa B – tereny przyległe do strefy A, obejmujące miasto XIX-wieczne wraz z cmentarzem na południu miasta.

W tekście planu dla terenów zlokalizowanych w obrębie wyżej wymienionych stref zostały określone następujące zasady zagospodarowania:

pełna ochrona:

- układu urbanistycznego z całą siecią ulic, placów i przejść;
- zabudowa pierzei ulic;
- parametry ulic i przejść oraz podziały własnościowe;

zakazy i ograniczenia:

- zakazuje się realizacji budynków niezharmonizowanych z historyczną zabudową lub niszczących układ przestrzenny;
- nie dopuszcza się realizacji drobnych (tymczasowych) obiektów usługowych w formie kiosków i przybudówek;
- wysokość nowej zabudowy ustala się na 4 kondygnacje + poddasze w strefie B i 2 kondygnacje + poddasze w strefie A;
- wymóg uzgadniania z WKZ wszelkich działań prowadzących do zmiany sposobu zagospodarowania terenu;

zalecenia przekształceń:

- postuluje się przebudowę nowych budynków nie spełniających w/w warunków;
- zaleca się likwidację lub wymianę budynków o małej wartości historycznej i estetycznej oraz usunięcie lub przekształcenie zabudowy gospodarczej.

2.4. Ochrona widoków

Do powyższych zapisów należy dodać ochronę widoków oraz panoram z różnych stron miasta co powinno być przedmiotem szczegółowego i odrębnego opracowania.

Szczególną uwagę należy zwrócić na:

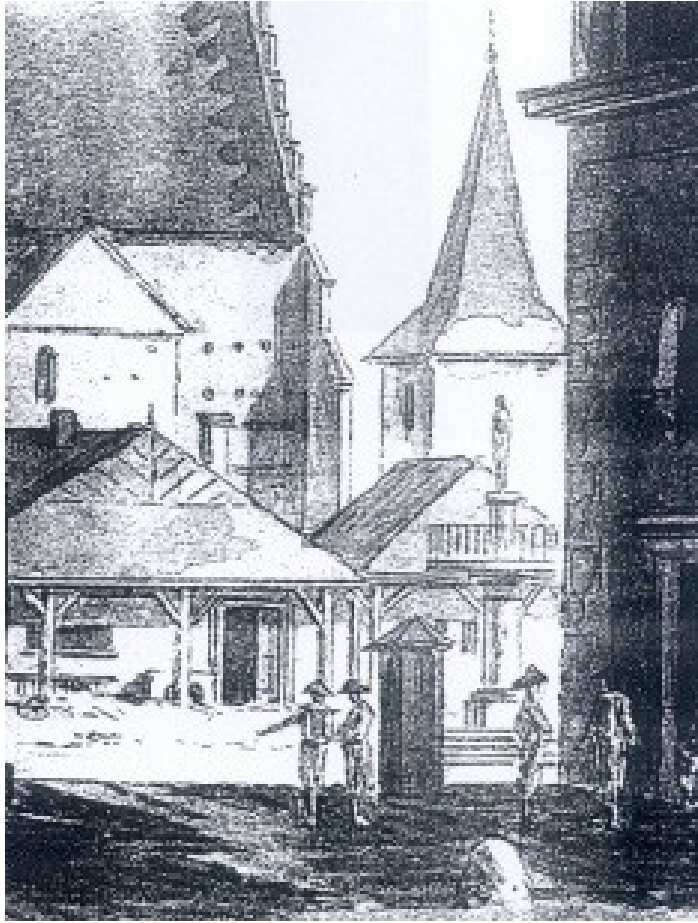
- a) widoki panoramy Szydłowca z obwodnicy oraz z dróg dojazdowych do miasta.
- b) widoki z Góry Trzech Krzyży we wszystkich kierunkach
- c) widoki na farę i wieżę ze wszystkich ulic, w których pojawia się jej sylweta

- d) widoki na ratusz i wieżę ratuszową ze wszystkich ulic, w których pojawia się sylweta budynku
- e) widoki na zamek ze wszystkich ulic, w których pojawia się sylweta budynku i z przedzamcza

Z ochroną widoków wiąże się postulat ograniczenia wysokości obiektów kubaturowych oraz całkowitego zakazu reklam wielkoformatowych i poddanie ścisłym regulacjom estetycznym wszelkiego rodzaju tablic i napisów informacyjnych znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej i widokowej.

2.5. Znaczenie zabytków dla wartości przestrzennych Szydłowca

Dzięki swoim zabytkom usytuowanym w niepowtarzalnym krajobrazie Szydłowiec w pełni zasługuje na miano mazowieckiego Kazimierza. Ma swoją farę usytuowaną przy rynku wraz z dzwonnica, Niezwykłe w skali europejskiej wycięte w cegle i kamieniu podpisy sprzed kilkuset lat stanowią nie zawsze dostrzeganą atrakcję. Cmentarz przykościelny nie rozciąga się obok jak w Kazimierzu, lecz pozostałości nagrobków są starsze i bardziej malownicze. Szydłowiec ma zamek, który nie jest ruiną, lecz funkcjonuje, jako żywy ośrodek aktywności kulturalnej przez cały rok. Piękna bryła otoczona fosą zawiera w sobie liczne detale architektoniczne z czasów gotyku, renesansu i późniejsze. Ma swoją górę Trzech Krzyży. Ma zachowany układ urbanistyczny, co prawda bez tak atrakcyjnych kamienic, jednak domy szydłowieckie, jak wskazuje dokumentacja zabytków, kryją w sobie wiele tajemnic tylko częściowo rozpoznanych. Na szczególną uwagę zasługują znajdujące się w piwnicach domów prywatnych renesansowe i późnorenesansowe portale. W odróżnieniu od Kazimierza Szydłowiec ma wspaniałe renesansowe ratusz, historyczny pręgierz i wiele pomników. Brakuje, co prawda Wisły jednak oprócz wspomnianej fosy jest zalew. W otaczającym krajobrazie odmiennością są szydłowieckie kamieniołomy. Z przeszłości kulturowej Szydłowca pozostał największy zachowany w Polsce cmentarz żydowski, nieporównanie większy niż w Kazimierzu nad Wisłą. Podobieństwa przestrzenne nie przyciągnęły jednak do tej pory trwałej uwagi środowisk artystycznych i opiniotwórczych w wystarczającym stopniu. Rosnące zrozumienie własnych wartości przestrzennych i decydującej roli jaką odgrywają w nich zabytki pozwalają sądzić, że Szydłowiec będzie stawał się atrakcją również w skali europejskiej. Ryciny pochodzące z XVII i XVIII wieku pokazują dawny charakter zabudowy Szydłowca. Dowodzą one, że nazwa mazowieckiego Kazimierza nie jest nazwą na wyrost. Nieistniejące zabytki mogą być inspiracją dla form uzupełniających substancję historyczną.

Karczma i Fara w Szydłowcu- fragment obrazu Zygmunta Vogla z 1795 r.

3. DZIAŁANIA I ZADANIA W ZAKRESIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI

3.1. Formy opieki nad zabytkami

3.1.1. Rozpoznanie

Jak wynika z przedstawionej powyżej dokumentacji rozpoznanie substancji zabytkowej jest procesem ciągłym. Przegląd kart białych wskazuje, że wiele z nich podlegało weryfikacji w różnych odstępach czasowych. Opracowywanie kart adresowych było podstawą dla opracowywania bardziej szczegółowej dokumentacji dla wybranych obiektów. W sytuacji gdy większa część obowiązków w tym zakresie spada na gminę rozpoznawanie aktualnego stanu zabytków można określić jako zadanie każdego obywatela. Można spodziewać się, że znane są obiekty takie jak zamek, ratusz, fara. Nie wszyscy zdają sobie sprawę jak cenne z punktu widzenia historycznego relikty już udokumentowane znajdują się w piwnicach a może znaleźć się ich jeszcze więcej. Trzeba uczulić mieszkańców, że przy remontach pod tynkiem mogą się odnajdywać dotychczas ukryte interesujące elementy architektoniczne.

3.1.2. Konserwacja

Konserwacja zabytków wiąże się na ogół z przywracaniem świetności najwybitniejszym obiektom i wymaga zarówno znacznych nakładów jak i fachowców umiejętnie wykonujących swe zadania. Jej celem jest zachowanie stanu istniejącego zabytku. Natomiast w zakresie prac niewykwalifikowanych należy zapewnić podstawową działalność jaką jest zapewnienie porządku. Dotyczy to właściwie całego miasta historycznego będącego zabytkowym układem urbanistycznym. W ten sposób wzorzec ten może stać się obowiązujący dla innych obszarów gminy.

3.1.3. Rewaloryzacja i rewitalizacja

Rewaloryzacja zabytków dotyczy poszczególnych obiektów, które mogą być do pewnego stopnia przekształcane w takim zakresie by dostosować je do współczesnych wymogów życia i aktualnych funkcji tak by nie utraciły swych wartości zabytkowych i estetycznych.

Rewitalizacja jest dziś pojęciem stosowanym do przywracania współczesnemu życiu zurbanizowanych obszarów, które uległy degradacji. Wszystkie działania zarówno konserwatorskie jak i rewaloryzacyjne mogłyby być ujęte w projekcie rewaloryzacji Szydłowca. Odpowiednio może to wybranych dotyczyć terenów wiejskich.

3.1.4. Edukacja

Znaczenie zabytków zarówno dla tożsamości indywidualnej, społecznej i narodowej jak i dla rozwoju własnego i gminy (nie tylko tych najważniejszych ale nawet przez fakt posiadania we własnym domu reliktyw zabytkowych także osobistych) powinno być przedmiotem edukacji

szkolnej a także publicznej np. poprzez odczyty, wykłady, Uniwersytet Trzeciego Wieku itp. W programach szkolnych można wprowadzić historię lokalną a także wyprzedzając plany Ministerstwa Edukacji wprowadzić lokalne zabytki jako przedmiot edukacji architektonicznej.

3.1.5. Promocja

Podstawą promocji jest stała i wszechstronna informacja przekazywana w sposób atrakcyjny. Niezwykle ważnym narzędziem dziś jest rozbudowanie istniejących już stron internetowych dotyczących Szydłowca. Zaangażowanie aktywizujące promocje można pobudzić poprzez wielość form konkursowych adresowanych do różnych grup społecznych. Począwszy od konkursów szkolnych i lokalnych na fotografię czy rysunek lub komiks będących również formą rozpoznawania i edukacji do konkursu na najlepszą pracę dyplomową na uczelniach wyższych o Szydłowcu i obszarach wchodzących w skład gminy.. Nawet wysokość nagród nie jest najważniejsza. Ważny jest entuzjazm i szacunek dla wszystkich, którzy zajmują się gminą Szydłowiec. Inną formą promocji są różnego rodzaju warsztaty i plenery przyciągające różne grupy wiekowe i różne środowiska. Istotne jest by nowe inicjatywy wpisywały się w dotychczasowe, spośród których do najważniejszych imprez kulturalnych należą organizowane przez Szydłowieckie Centrum Kultury, urząd miasta oraz parafię św. Zygmunta: Zamkowe Spotkania Teatralne o Laur Złotego Gargulca, Zygmunty Szydłowieckie, Kiermasz Wielkanocny, "Wianki" – Noc Świętojańska, Szydłowieckie Wieńcowanie – Dożynki Gminne, Turniej Rycerski o szablę Mikołaja i Krzysztofa Szydłowieckich

3.2. Rozwiązania organizacyjne, instytucjonalne i finansowe

3.2.1. W zakresie urzędu gminy

Zadanie koordynacji realizacji zadań związanych z ochroną zabytków spoczywa na Urzędzie Miejskim w Szydłowcu. Osoba odpowiedzialna za koordynację powinna jednocześnie pełnić obowiązki związane z promocją gminy lub ściśle współpracować w tym zakresie. Koordynacja przede wszystkim polega na dysponowaniu pełną i stale aktualizowaną bazą danych w zakresie zasobów zabytkowych oraz w zakresie realizowanych działań i zadań zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych. Całościowe dane pozwalają na skuteczną współpracę z instytucjami, stowarzyszeniami, środowiskami, osobami prywatnymi, firmami, wolontariuszami oraz przekazywanie i dopełnianie się zakresów działania. Istotną pomocą będzie powołana przez Urząd Miejski w Szydłowcu Społeczna Rada Ochrony Zabytków składająca się z wytypowanych przez miejscowe środowiska osób zaangażowanych zarówno w historię jak i w promocję gminy Szydłowiec. Osoby wchodzące w skład Rady poprzez swoją działalność publiczną rozszerzać będą zakres partycypacji społecznej obywateli gminy w zakresie opieki nad zabytkami.

3.2.2. Współpraca ze stowarzyszeniami i instytucjami

Istotną rolę odgrywa współpraca z miejscowymi organizacjami i stowarzyszeniami pozwalająca na aktywną partycypację społeczną prowadzącą także do dalej idącej współpracy z instytucjami i środowiskami spoza Szydłowca co pozwoli na tworzenie zewnętrznego kręgu zainteresowania Szydłowcem poprzez jego zabytki. Szczególną rolę może odegrać współpraca z Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku a w perspektywie Centrum Sztuki Współczesnej na Zamku Ujazdowskim w Warszawie. Uruchomienie projektu rewitalizacji Szydłowca może ułatwić zainteresowanie środowiska urbanistów. Środowisko radomskich architektów skupionych w SARP-ie (Stowarzyszenie Architektów Polskich) jest kolejną grupą celową, do której jest adresowany program ochrony. Oferta Szydłowca jako miejsca plenerów artystycznych malarstwa, rysunku czy fotografii, zarówno szkolnych jak akademickich powinna trafić do szerokich kręgów różnych placówek edukacyjnych.

Na terenie gminy Szydłowiec działa już kilkanaście stowarzyszeń a wśród nich: stowarzyszenia społeczne i socjalne takie jak - Stowarzyszenie Pomocy Osobom Najuboższym w Szydłowcu, Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym, Stowarzyszenie Wspólnota Ziemi Szydłowieckiej, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Szydłowca, Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży DOMINO, Stowarzyszenie Bezpieczny Powiat Szydłowiecki. Ponadto działają stowarzyszenia gospodarcze – Cech Rzemiosł Różnych, Stowarzyszenie Szydłowieckie Forum Gospodarcze. Aktywne są stowarzyszenia sportowe -Stowarzyszenie Miejski Klub Sportowy SZYDŁOWIANKA i Federacja Kyokushin Karate Matsushima Polska. Istnieją stowarzyszenia żołniersko-militarne – Stowarzyszenie Represjonowanych Polaków w Obozach Baudienstu w latach 1942-44 Oddział w Szydłowcu, Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych Oddział w Szydłowcu, Światowy Związek Żołnierzy AK Oddział w Szydłowcu. Są też stowarzyszenia kościelne - Parafialny Zespół Caritas Świetlica Środowiskowa dla Dzieci i Młodzieży "NAZARET" Stowarzyszenia i organizacje młodzieży parafii św. Zygmunta i Klub Inteligencji Katolickiej. Działa ogólnopolski Polski Czerwony Krzyż. Nie byłoby celowe powoływanie odrębnego Stowarzyszenia Miłośników Zabytków Gminy Szydłowiec, lecz poprzez społeczną Radę Ochrony Zabytków poszczególne organizacje mogłyby uczestniczyć w różnym stopniu w realizacji Programu.

3.2.3. Źródła finansowania

Źródła finansowania mogą pochodzić z budżetu państwa, z budżetu jednostek mazowieckiego samorządu terytorialnego, z programów wspólnotowych oraz funduszy strukturalnych a także ze środków prywatnych czy zbiorów publicznych.

Posiadając obiekty zaliczane do najwyższej w skali kraju klasy I, dla których pozostałe zabytki tworzą istotny kontekst urbanistyczno-krajobrazowy (kościół parafialny, zamek, ratusz) gmina

Szydłowiec może korzystać ze środków Narodowego Programu Kultury (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego) a także Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Z budżetu jednostek samorządu terytorialnego istotne jest uczestnictwo w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Mazowieckiego. W określonym zakresie należy przewidzieć środki w budżecie gminy.

W programach wspólnotowych oraz funduszach strukturalnych środki na ochronę zabytków są przeznaczone w PAOW Komponent A, B2, C (środki Banku Światowego), INTEREG III (wkład wspólnotowy) oraz Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich (wsparcie UE).

Szczególnie istotnym projektem dla ochrony zabytków w gminie Szydłowiec jest obecnie realizowany projekt: **„Odnowa zabytkowych obiektów i przestrzeni publicznej w Szydłowcu, poprawa funkcjonalności i dostępności infrastruktury kulturalnej i turystycznej dla mieszkańców Mazowsza”** Dotyczy on szeregu inwestycji, które składają się na rewitalizację części śródmiejskiej Szydłowca. W ramach projektu przewidziane jest m. innymi: renowacja szydłowieckiego Zamku wraz z okalającym go Parkiem, renowacja Ratusza Miejskiego oraz przebudowa budynku „Pod Dębem”, modernizacja placu Rynku Wielkiego, Skweru Staromiejskiego oraz ulicy Radomskiej

Szczegółowe rezultaty zamierzonych działań w ramach projektu:

- **Ratusz Miejski** – zostanie zabezpieczona i odnowiona elewacja Ratusza oraz utworzony ogólnodostępny taras widokowy na wieży,
- **Zamek** – renowacja elewacji Zamku wraz ze zmianą użytkowania wewnątrz. Obecnie w Zamku mieszczą się: Szydłowieckie Centrum Kultury ZAMEK. Muzeum Instrumentów Ludowych (pod kuratelą Marszałka Województwa Mazowieckiego) oraz Biblioteka Publiczna (zostanie przeniesiona do wybudowanego budynku Regionalnego Centrum Bibliotecznego-Multimedialnego). W zrewitalizowanym obiekcie mieścić się będą nadal SCKiS ZAMEK, Muzeum oraz:
 1. 3 reprezentacyjne sale konferencyjne, wystawiennicze, szkoleniowe, konsumpcyjne (obsługa typu cateringowego),
 2. apartament noclegowy,
 3. Pracownia Historii Szydłowca,
 4. wyjście na bastion zamkowy oraz loggie widokowe.
- **Budynek „Pod Dębem”** – inwestycja polega na przebudowie i remoncie istniejącego budynku znajdującego się w pierzei Rynku oraz na rozbudowie o nowy budynek boczny. W obiekcie będzie funkcjonował hotel, część gastronomiczna i konferencyjna oraz część rekreacyjna. W budynku bocznym znajdować się będzie Centrum informacji, w tym informacja turystyczna.

- **Park Radziwiłłowski i wyspa zamkowa** – zakładane są prace rewaloryzacyjne ze zmianą organizacji alei, nasadzeniem drzew, remontem mostków, wprowadzeniem elementów małej architektury i elementów kamiennych, oświetlenia oraz placu do imprez plenerowych, galerii rzeźby na otwartej przestrzeni i placu zabaw dla dzieci. Ponadto planuje się remont fosy i zainstalowanie urządzenia piętrząco-upustowego.
- **Rynek Wielki, Skwer Staromiejski, Ulica Radomska** – przewiduje się częściową wymianę nawierzchni, utworzenie nowych miejsc parkingowych, przebudowę kanalizacji deszczowej, modernizację oświetlenia ulicznego oraz oświetlenia zabytkowych pomników, organizację zieleni, wprowadzenie obiektów małej architektury.

Głównym celem rewitalizacji Szydłowca jest przywrócenie cech śródmiejskich historycznemu centrum, wzmocnienie więzi społeczeństwa z miastem oraz wyeksponowanie walorów historycznych, kulturowych i turystycznych miasta.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Projekt wpisuje się w realizację misji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, która brzmi tj. „stworzenie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju Województwa Mazowieckiego, poprawy warunków życia jego mieszkańców, stałego zwiększania efektywności procesów gospodarczych i konkurencyjności regionu”. Rewitalizacja Szydłowca zgodność z polityką przestrzenną wykazuje w zakresie: pkt 2.1. - Wspomaganie rozwoju wybranych ośrodków osadniczych, podpunkt - Wybrane miasta i miejscowości gminne jako wielofunkcyjne ośrodki aktywizacji rejonów, oraz pkt 2.8. - Polityka

przeciwdziałania nadmiernym dysproporcjom rozwojowym. Rewitalizacja centrum Szydłowca wraz z rewaloryzacją wielu obiektów wchodzących w skład projektu jest wstępem do utworzenie silnego, atrakcyjnego ośrodka miejskiego, który będzie mógł stanowić ogniwo pośredniczące w przenoszeniu potencjału Warszawy na peryferyjne miasta regionu i być konkurencyjnym w stosunku do podobnych miast i regionów na obszarze województwa świętokrzyskiego i południowej części województwa łódzkiego.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami

Projekt „Odnowa zabytkowych obiektów i przestrzeni publicznej w Szydłowcu, poprawa funkcjonalności i dostępności infrastruktury kulturalnej i turystycznej dla mieszkańców Mazowsza” wpisuje się w cel strategiczny programu: „Utrwalenie dziedzictwa kulturowego regionu w celu budowania tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej Mazowsza w kraju i za granicą w połączeniu z aktywizacją obywatelską i zawodową społeczności lokalnych; kreowanie turystycznych pasm przyrodniczo – kulturowych”.

Projekt jest skorelowany z następującymi celami i działaniami:

- Cel I. Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu, Działanie 1. Opieka nad zabytkami nieruchomymi – rozpoznanie i weryfikacja zasobów środowiska kulturowego, Działanie 2. Integracja systemów ochrony krajobrazu, przyrody i dziedzictwa kulturowego, Działanie 3. Eksponowanie zabytków o szczególnej wartości, Działanie 4. Zapobieganie degradacji zabytków (w tym: wspieranie rewaloryzacji obiektów zabytkowych i działań służących opiece nad zabytkami), Działanie 5. Kształtowanie postaw promujących działania chroniące zabytki
- Cel III. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych, Działanie 1. Wypracowanie modelu wdrażania lokalnych programów rewitalizacji centrów małych miast historycznych, Działanie 2. Promowanie tradycyjnych wzorców lokalnej architektury, Działanie 3. Wspieranie rewitalizacji zespołów ruralistycznych i urbanistycznych
- Cel III. Utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców, Działanie 1. Kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej, Działanie 2. Wykorzystanie tożsamości i wartości dziedzictwa jako elementu rozwoju regionalnego i lokalnego, Działanie 3. Wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z edukacją regionalną
- Cel IV. Promocja walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, Działanie 2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększania dostępności dorobku kultury regionalnej, Działanie 4. Wykorzystanie tożsamości kulturowej jako elementu marketingowego.
- Cel V. Zwiększanie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych, Działanie 2. Wspieranie działań dotyczących komercyjnego wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, turystyczne i edukacyjne, Działanie 3. Opracowanie modelu wykorzystania zadań opieki nad zabytkami dla generowania nowych miejsc pracy.

Realizacja projektu przyczyni się do realizacji celów „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Szydłowiec” poprawiając stan zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego gminy poprzez określenie podstawowych warunków i determinant organizacyjnych, finansowych i edukacyjnych, które temu służą a także racjonalne korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego. Realizacja projektu wpłynie na wielokierunkowe możliwości rozwoju gminy, upowszechniania kultury oraz atrakcyjności turystycznej Szydłowca.

Istotne znaczenie, nie tyle dla ich wielkości, lecz dla partycypacji społecznej mają środki prywatne pochodzące od pojedynczych sponsorów lub ze zbiorów publicznych (tak jak

organizowane już zbiórki na renowację nagrobków na szydłowieckim cmentarzu rzymsko-katolickim).

3.3. Monitoring programu i ocena jego realizacji

Niezależnie od prac Urzędu Miejskiego w Szydłowcu poprzez przekaz medialny i internetowy będą zbierane opinie na temat uzupełniania zadań programowych jak i jego realizacji. Własną rolę do odegrania w tym zakresie ma zorganizowany wolontariat współpracujący stale z koordynatorem do spraw ochrony zabytków w gminie. Koordynator zbierając informacje corocznie opracowuje ocenę działań a publiczne spotkania i debaty będą miały na celu weryfikację i uzupełnienie oceny. Będzie to jednocześnie jeszcze jeden aspekt zaangażowania społeczności gminy w realizację programu.

Istotną rolę w poszczególnych fazach monitoringu i oceny odgrywać będzie Społeczna rada Ochrony Zabytków.

3.4. Zadania

3.4.1. Szlaki tematyczne

Opracowanie szlaków tematycznych powinno wiązać się z przygotowaniem broszur, folderów i map oraz z przeszkoleniem przewodników.

3.4.1.1. Szlak ratuszy renesansowych

W województwie małopolskim rozpoczęto realizację szlaku renesansu w Małopolsce. W nawiązaniu do tej koncepcji gmina Szydłowiec może zaproponować utworzenie ogólnopolskiego szlaku renesansowych ratuszy. Ten szlak może zwrócić uwagę na miejsce Szydłowca wśród takich miast jak Poznań, Tarnów, Sandomierz, Leszno, Chełmno, Zamość, Brzeg. Szlak rynków i ratuszy, który jest opracowany przez PTTK jako zadanie będące warunkiem zdobycia odpowiedniej odznaki może być pomocny w promowaniu nowego szlaku ogólnopolskiego. Tutaj **Szydłowiec zajmuje centralne i węzłowe miejsce na mapie Polski jako ważny etap turystycznej podróży.**

3.4.1.2. Szlak Odrowążów i Szydłowieckich

Szydłowiec z najbliższą okolicą łączył przede wszystkim ród Odrowążów z bocznymi liniami Szydłowieckich, Chlewickich, Wysockich i Białaczowskich a później także ród Radziwiłłów. Szydłowiec oraz Chlewiska należały do Dobiesława Odrowąża. Jego potomkowie - Mikołaj, Piotr i Jakub władali osadą do czasu Kazimierza Wielkiego. W połowie XIV wieku wsie Odrowążów (Szydłowiec, Chlewiska, Smagów, Skłoby, Topola, Radzimików, Most, Dąbrowa, Dziurów i Kliszowa) zostały przeniesione z prawa polskiego na średzkie. Do hrabstwa szydłowieckiego Radziwiłłów w 1553 roku składającego się z kluczy szydłowieckiego

i skarżyskiego, należało kilka wsi rolniczych oraz kilkanaście osad puszczańskich, których mieszkańcy produkowali żelazo, szkło, smołę i potas. Były to: miasto Szydłowiec, Stara Wieś, Długosz, Jankowice, Wysoka, Zdziechów, Szydłówek, Sadek, Skarżysko Książęce, Posajdów, Ciehostowice, Huta, Mroczków, Olszyny, Młyn i Orońsko. W roku 1622 w skład hrabstwa wchodziło 19 wsi, młyny pod Rybienką, dwie kuźnie (Duraczów i Mroczków) i dwie huty szkła (Majdów, Jakubek). Wytyczenie szlaku powinno wiązać się z rekonstrukcją tematycznej osady puszczańskiej okresowo wiążących się z dawnymi technologiami możliwymi do odtworzenia. **Szlak ma na celu zapoznanie zarówno turystów jak i mieszkańców gminy Szydłów i okolic z rycerską jak i codzienną historią tych okolic.** W roku 2007 obchodzono 750-tą rocznicę śmierci jednego z najwybitniejszych przedstawicieli rodu Odrowążów, świętego Jacka. Jego postać wiąże się nie tylko z Szydłowcem i Chlewiskami, lecz także między innymi z Paryżem, Bolonią, Dorpatem, Kijowem, Wilnem. W ten sposób **szlak Odrowążów i Szydłowieckich oprócz wymiaru lokalnego zyskuje wymiar europejski.**

3.4.1.3. Szlak kamienia szydłowieckiego

Istniejące zabytkowe i niezabytkowe obiekty dostępne publicznie na terenie miasta i gminy Szydłowiec, które posiadają elementy wykonane z kamienia szydłowieckiego (łącznie z kamieniołomami) mogą uzupełniać istniejący szlak kamienia szydłowieckiego składający się z najważniejszych obiektów historycznych. Istotnym składnikiem tego szlaku mogą być znajdujące się w piwnicach domów prywatnych portale renesansowe pod warunkiem znalezienia odpowiedniej formy ich udostępniania.

3.4.1.4. Szlak chasydzki

Szlak chasydzki to projekt zorganizowany przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego. Jego celem jest stworzenie międzynarodowego szlaku turystycznego, przebiegającego przez miejsca kultury i religii żydowskiej. Organizacja szlaku rozpoczęła się w roku 2006 i w pierwszym etapie przewidziano nawiązanie współpracy z lokalnymi samorządami na terenie Polski południowo-wschodniej i Ukrainy. W przyszłości przewidziane jest rozszerzenie szlaku na teren Słowacji, Węgier i Rumunii. **Szydłowiec może stać się miejscem początku szlaku od strony zachodniej.** Centrum tego szlaku turystycznego jest Zamość, z którym Szydłowiec łączy również renesansowy ratusz. Z kolei szydłowiecki cmentarz żydowski wiąże się ze szlakiem kamienia. Projekt realizowany jest dzięki wsparciu finansowemu programu PHARE 2003 Unii Europejskiej: Interreg III A – „Przygotowanie do Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III ze szczególnym uwzględnieniem granicy wschodniej”.

3.4.2. Wpisy do rejestru zabytków

Podniesienie rangi obiektu zabytkowego pobudza zainteresowanie zarówno mieszkańców jak i turystów. Sama procedura wpisywania polegająca na przygotowaniu dokumentacji jest okazją do pogłębienia wiedzy. W tym celu należy zaktywizować szkolne i pozaszkolne grupy zainteresowań współpracujące z fachowcami.

3.4.3. Utworzenie parku kulturowego

Park kulturowy jest formą ochrony zabytków istniejących w krajobrazie kulturowym. Istniejące zapisy projektu planu miejscowego pozwalają na podjęcie prac w celu utworzenia w obszarze historycznego założenia Szydłowca szydlowieckiego parku kulturowego. Jest to również forma zwrócenia uwagi na to, iż społeczność miejscowa docenia wartości kulturowe istniejące na jej terenie.

3.4.4. Produkty turystyczne

Obecnie trwają prace nad zdefiniowaniem zamku szydlowieckiego, jako produktu turystycznego. Kolejnym krokiem po utworzeniu parku kulturowego może być opracowanie historycznego Szydłowca, jako krajobrazowego/urbanistycznego/architektonicznego produktu turystycznego, który mógłby być określony, jako mazowiecki Kazimierz.

Niezależnie od hasła marketingowego treścią tego produktu jest miasto posiadające swego **ducha miejsca** przejawiającego się, ale także ukrywającego się w architekturze historycznych budowli, rozbrzmiewającego muzyką, pojawiającego się we współczesnych działaniach artystycznych i kulturalnych, przyciągającego publiczność zainteresowanych wysoką, jakością nierozpoznanego jeszcze powszechnie miejsca. Nadmiar turystów jest słabą stroną zbyt popularnych miejscowości. W Szydłowcu atrakcją może być odkrywanie tego, co jeszcze nie jest zbyt popularne a zawiera aurę tajemniczości a w niej **genius loci**. Potrzeba, więc nie tylko identyfikacji obiektów, ale także sposobów ich postrzegania, interpretacji charakteru miejsca poprzez popularyzację historii w wymiarze wielkim jak i lokalnym łącznie z legendami, baśniami, podaniami, poezją i literaturą, ikonografią miasta i krajobrazu.

3.4.5. Uczestnictwo programu gminy Szydłowiec w głównych działaniach Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami

Pomimo tego, iż ani miasto ani gmina Szydłowiec nie znalazły szczególnego miejsca w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami jest istotne włączenie się w większość działań, które zostały podporządkowane poszczególnym celom. Działania, w których odnajduje się miasto i gmina Szydłowiec można odnaleźć

w celu I. Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu są to:

działanie 1 – Opieka nad zabytkami nieruchomymi – rozpoznanie i weryfikacja zasobów środowiska kulturowego

działanie 2. – Integracja systemów ochrony krajobrazu, przyrody i dziedzictwa kulturowego

działanie 3 – Ekspozowanie zabytków o szczególnej wartości: ośrodków krystalizujących regionalny krajobraz kulturowy; ważniejszych stanowisk archeologicznych; zabytków ruchomych zwłaszcza wytworów sztuki czy rzemiosła ludowego

działanie 4 – Zapobieganie degradacji zabytków: wspieranie rewaloryzacji obiektów zabytkowych i działań służących opiece nad zabytkami, opracowanie zasad współpracy samorządów: wojewódzkiego, gminnych i powiatowych przy realizacji zadań ochrony zabytków, zwłaszcza warunków i form współpracy z właścicielami zabytków; opracowanie zasad postępowania w sytuacjach kryzysowych zagrożenia materialnego istnienia zabytków i ich wdrażanie; budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zabytków; prowadzenie stałej współpracy z WUOZ w zakresie opracowania i monitorowania listy zabytków zagrożonych w istnieniu

działanie 5 – Kształtowanie postaw promujących działania chroniące zabytki: upowszechnianie standardów wytycznych do prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczających, ratowniczych i interwencyjnych.

w celu II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych są to:

działanie 1 – Wypracowanie modelu wdrażania lokalnych programów rewitalizacji centrów małych miast historycznych

działanie 2 – Promowanie tradycyjnych wzorców lokalnej architektury

działanie 3 – Wspieranie rewitalizacji zespołów ruralistycznych i urbanistycznych.

W celu III. Utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców są to:

działanie 1 – Kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej

działanie 2 – Wykorzystanie tożsamości i wartości dziedzictwa jako elementu rozwoju regionalnego i lokalnego

działanie 3 – Wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z edukacją regionalną

działanie 4 – Wspieranie twórczości artystycznej, ludowej o znaczeniu lokalnym, regionalnym i ogólnonarodowym (poprzez inspirację tematyczną, organizowanie konkursów, przeglądów, festiwali)

działanie 5 - Promowanie najlepszych rozwiązań w zakresie realizacji programów edukacyjnych o historii regionu (na przykład w formie konkursów).

W celu IV. Promocja walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii są to:

działanie 1 – Opracowanie i wdrażanie systemu informacji o najcenniejszych zabytkach regionu (poprzez działalność wydawniczą jak i tworzenie stron internetowych i zarządzanie nimi w sposób aktywny)

działanie 2 – Wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększania dostępności dorobku kultury regionalnej (por. działanie 1)

działanie 3 – promocja kultury ludowej (poprzez organizowanie okazjonalnych kiermaszy, targów, stoisk handlowych w dużych centrach handlowych poza gminą)

działanie 4 – wykorzystanie tożsamości kulturowej, jako elementu marketingowego (zdefiniowanie czterech najważniejszych obiektów i miejsc – ratusza, fary, zamku, góry Trzech Krzyży jako rozpoznawalnych elementów obrazu miasta, wykorzystywanie ikonografii z czasów świetności miasta)

Zygmunt Vogel, Rynek w Szydłowcu, 1795

W celu V. Zwiększanie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych są to:

działanie 1 – Kreowanie pasm szlaków (powiązań) przyrodniczo-kulturowych w gminie łączących się w województwie

działanie 2 – Wspieranie działań dotyczących komercyjnego wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, turystyczne i edukacyjne

działanie 3 – Opracowanie modelu wykorzystania zadań opieki nad zabytkami dla generowania nowych miejsc pracy.

Krzysztof Szydłowiecki - odbitka chromolitograficzna wykonana przez Wojciecha Gersona na podstawie przywileju opatowskiego S. Samostrzelnika

4. ZAKOŃCZENIE

4.1. Podsumowanie

Powyższy program nakreśla ramy działań dla społeczności gminy Szydłowiec. Istotną rolę inicjatora ma Urząd Gminy. Wykorzystanie dotychczasowych inicjatyw, rozwijanie tego programu i realizacja zależą przede wszystkim od entuzjazmu, pozytywnego nastawienia, pomysłowości i wiary w znaczenie wartości kulturowych dla rozwoju gospodarczego i społecznego we współczesnym świecie.

4.2. Wnioski

Gminny Program Ochrony Zabytków powinien być w możliwie jak najkrótszym czasie przedyskutowany, zatwierdzony i wcielony w życie.

1. Pierwszym działaniem powinno być wyznaczenie osoby w Urzędzie Miejskim w Szydłowcu, w której zakresie obowiązków znajdzie się koordynacja działań i zadań związanych z opieką nad zabytkami
2. a następnie powołanie Społecznej Rady Opieki nad Zabytkami przy Urzędzie Miejskim w Szydłowcu
3. Punktem wyjścia symbolizującym rozpoczęcie programu powinno być opracowanie, wytyczenie i stopniowa realizacja szlaku Odrowążów i Szydłowieckich integrująca architekturę i krajobraz miasta z jego bliższą i dalszą okolicą. Jest to zadanie do wykonania w ramach szkolnego czy też otwartego dla wszystkich konkursu pod kierownictwem nauczycieli historii.

4.3. Materiały planistyczne i inne opracowania będące podstawą przygotowania programu

4.3.1. Materiały planistyczne i dokumenty

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dziennik Ustaw Nr 162, Poz.1568 ze zm.)
2. Narodowy Program Kultury Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2013, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2004
3. Strategia Rozwoju Powiatu Szydłowieckiego, Szydłowiec 2004
4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2006 – 2009, Zarząd Województwa Mazowieckiego, Załącznik do Uchwały nr 226/05 z dnia 19 grudnia 2005. 5.Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Szydłowiec

4.3.2. Publikacje

1. Dumała K., Studia z dziejów Szydłowca, w: Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego, rok 4, 1967
2. Dumała K., Plac rynkowy w Szydłowcu, KHKM, 1/1986, s.25-45
3. Katalog zabytków w Polsce, t.III, woj. kieleckie, zeszyt 10, powiat radomski, red. J.Z. Łoziński i Barbara Wolff, IS PAN, Warszawa
4. Kieszkowski J., Z wycieczki do Radomia i Szydłowca odbytej w 1897 roku, SHKS, tom VI, 1900
5. Kieszkowski J., Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki, Z dziejów kultury i sztuki zygmunto-wskich czasów, Poznań 1912
6. Kowalski Waldemar, Urban Jan, Szydłowiec – miasto na kamieniu – interdyscyplinarna ścieżka edukacyjna. Urząd Miejski w Szydłowcu Centrum Edukacji Ekologicznej Radom 2000
7. Krassowski Witold, Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski, t. IV, Warszawa, 1995
8. Królikowski Jeremi T. (JTK), Cmentarz w Szydłowcu, 1980 nr 4, s. 51-52, ilustr.
9. Managing tourism in historic cities, International Cultural Centre Cracow ,Kraków 1992
10. Miłobędzki Adam, Zarys dziejów architektury w Polsce, Warszawa 1963
11. Miłobędzki Adam, Architektura ziem Polski. Rozdział europejskiego dziedzictwa, Kraków, 1995
12. Jerzy Piwek,. Szydłowiec i dobra szydłowieckie w pierwszej połowie XIX wieku, Kielce 1996
13. Przybyłowska-Hanusz Irena [współpr. aut. Maria Nowakowska], Kapliczki, krzyże, figurki, jako pomniki przeszłości i świadkowie czasów współczesnych, Szydłowiec 2007.
14. Szydłowiec / Danuta Paprocka ; [oprac. graf. Ewa Ławrusiewicz-Horawa. Kraków: 1983
15. Szydłowiec i okolice / Danuta Słomińska-Paprocka. Szydłowiec: 2003.
16. Szydłowiec - z dziejów miasta: [red. nauk. Jacek Wijaczka] ; Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu. Szydłowiec : Kielce : 1999.
17. Wiśniewski Jan, ks., Monografia dekanatu koneckiego, Radom 1913
18. Z dziejów parafii szydłowieckiej : [red. nauk. Jacek Wijaczka], Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu, Szydłowiec, Kielce 1998
19. Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, zeszyt 5, województwo kieleckie, opracowała Maria Pietrusińska, PWN, Warszawa 1973
20. Zamek szydłowiecki i jego właściciele: [red. nauk. Jacek Wijaczka], Burmistrz miasta Szydłowca, Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu, Szydłowiec 1996
21. Żydzi szydłowieccy: [red. nauk. Jacek Wijaczka] ; Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu. Szydłowiec: 1997

2. Inne obiekty o charakterze zabytkowym

Ochronie powinny podlegać obiekty wymienione w „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Szydłowiec” obiekty o wartości zabytkowej, które nie zostały wpisane do rejestru zabytków i inne. Poza wyżej wymienionymi cmentarzami wpisanymi do rejestru zabytków zlokalizowanymi w Szydłowcu, zabytkowy cmentarz znajduje się też w miejscowości Wysoka.

W mieście Szydłowiec znajdują się następujące zabytki techniki, które nie zostały wpisane do rejestru zabytków: młyn elektryczny z 1946 r., piwnica browaru z końca XIX w., odlewnia z końca XIX w. Poza tymi obiektami wymienionymi w „Studium..” należy dodać dworzec PKP Szydłowiec z lat międzywojennych XX-ego wieku znajdujący się obecnie we wschodniej części wsi Sadek oraz inne weryfikowane w odpowiednim trybie obiekty.

Na terenie miasta i gminy Szydłowiec znajdują się ponadto następujące pomniki i miejsca pamięci narodowej nie wpisane do rejestru zabytków: cmentarz mogiły żołnierzy września, partyzantów i pomordowanych w latach 1939-45 w Szydłowcu; pomnik ku czci pomordowanych Żydów w Szydłowcu; pomnik ku czci 14 patriotów zamordowanych w 1944 r. w Szydłowcu; pomnik ku czci 6 członków ruchu oporu ze Stąporkowa zamordowanych w 1943 r.; pomnik ku czci poległych żołnierzy 36 DP we wrześniu 1939 r. w Baraku; pomnik-cmentarz 64 partyzantów AK w Pogorzałem (pomiędzy Wyprawami, a Majdowem). Na listę tę wpisuje się także poświęcony 3 maja 2007 pomnik Jana Pawła II.